

Олексій Андрієвський – активний громадський діяч та просвітник на теренах України

У статті проаналізовано один із важливих напрямів життєдіяльності О. Андрієвського – активна громадська та просвітницька справа на теренах України в другій половині XIX ст. Установлено, що вчений зробив великий внесок у розвиток народної освіти, а просвітницько-громадська діяльність була незмінно спрямована на покращення та підвищення української культури.

Ключові слова: О. Андрієвський, активний громадський діяч, освіта, культура, просвітницька діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Актуальність дослідження зумовлена об'єктивною потребою ретельного вивчення, неупередженого оцінювання, творчого осмислення із сучасних методологічних позицій кращих надбань української педагогічної думки. Неодмінною передумовою забезпечення цієї проблеми має стати систематизація й узагальнення корисного практичного досвіду та інноваційних ідей, висунутих представниками суспільно-педагогічної думки в минулому, зокрема здійснення системного аналізу спадщини видатних педагогів та суспільно-культурних діячів, які жили й працювали в різні історичні періоди.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Аналіз досліджень і публікацій щодо розв'язання питань, пов'язаних із проблемою становлення особистості О. Андрієвського, крізь призму соціокультурних умов другої половини XIX ст., показав, що донині відсутнє цілісне й системне дослідження із цього предмета. Окремі аспекти висвітлено в публікаціях Н. Ігнатенко, Н. Побірченко, П. Каманіна, С. Щербини. Їхні праці містять інформацію про особистість О. Андрієвського порівняно з видатними постатями національно-культурного руху кінця XIX – початку XX ст.

Мета статті – дослідити особливості громадсько-просвітницької діяльності О. Андрієвського на теренах України в другій половині XIX ст., її значення в розвитку національної освіти.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. О. Андрієвський увійшов в історію нашої держави не лише як талановитий педагог, але і як активний громадський діяч, просвітник, який «чутно прислушивався к биению общественного пульса» і швидко, з усією своєю «мовою до дітей і людини взагалі», відгукувався на нього.

Громадсько-просвітницька діяльність О. Андрієвського була дуже різнобічною, як і обставини його особистого життя. Київ, Катеринослав, Одеса, Миколаїв, Херсон, В'ятка, знову Київ, Златополь, і знову Київ, Верхньодніпровськ, В'ятка, знову Київ, Златополь і знову Одеса – ось міста, у яких протягом свого життя перебував Олексій Олександрович. Але куди б не закидала його доля, «везде он находил себя помимо службы, – говорил його товариш В. Щербина, – живое неофициальное дело, везде являлся усердным работником на поприще просвещения» [5, с. 9].

Цю думку підтверджував ще один його товариш і однодумець К. Якубович: «В городах, куда послала его судьба, – зазначає він, – он являлся провозвестником общественно-просветительских начинаний» [5, с. 20]. Як уже зазначалося вище, ще в студентські роки він став активним учасником українського громадського руху і таким залишився на все життя. Це про нього та його товаришів писала такі слова сучасна дослідниця діяльності українських громад Н. Побірченко: «проводили ту буденну просвітницьку роботу, що не давала ні пільг, ні матеріальних благ, а навпаки, найчастіше викликала підозру й незадоволення офіційної влади. Треба було мати велику мужність і громадянську гідність, щоб з дня в день просувати цю справу вперед» [10, с. 4–5].

О. Андрієвський навчався в університеті разом із П. Житецьким, Т. Рильським, М. Познашевим, М. Драгомановим, Д. Вороним, І. Білозерським, К. Шейновським, М. Чубинським та багатьма іншими в майбутньому видатними українськими діячами, активними учасниками громадського руху. Університет у той час переживав *Sturm und Drang-Periode*: бурхливим потоком захопила молодь сили нових ідей. У Київському університеті це ускладнювалося національним питанням, і воно стало головним пунктом палкої незгоди серед молоді, особливо польської та української. Усі ці гарячі суперечки, а часом і сутички поміж представниками однієї та другої національності допомагала інстинкту любові до рідного краю прийняти виразне, свідоме визначення. Тут закладені були в Олексія Олександровича підстави його майбутньої просвітницько-громадської діяльності [7, с. 24].

Саме тоді на початку 60-х рр. київські студенти започаткували недільні школи і самі стали активно в них працювати, починали роботу над створенням українського словника, розповсюджували українську літературу, брали участь у товариствах поширення грамотності серед населення тощо. Щоб наголосити на своїй національній спрямованості, носили український одяг. Під час літніх канікул вирушають в етнографічні експедиції, де збирали фольклор, записували звичаї, обряди. Отже, молодий О. Андрієвський саме в студентські роки найбільше проникся ідеєю українодіяльності, що на все життя стало основою його громадської і просвітницької діяльності. В. Короленко у своїх спогадах писав, що О. Андрієвський за своїми переконаннями «был ярый украинец, как тогда называли – украинофил» [9, с. 135]. Із такими переконаннями він відправився в самостійне життя. О. Андрієвський, перебуваючи в Катеринославі на посаді вчителя, брав активну участь у житті педагогічної громадськості міста. Його як здібного педагога Катеринославської чоловічої гімназії було запрошено давати уроки російської мови і літератури одночасно в Маріїнську жіночу гімназію, директором якої на той час була відома директор та власниця цієї гімназії Олександра Анімівна Риндовська. Під її приводом зібралася цікаве товариство. «Все, що робилося в місті з просвіти в ці роки, – пише сучасна дослідниця жіночої освіти на Дніпропетровщині Е. Баздирева, – народжувалося в кабінеті О. А. Риндовської. Це був свого роду маленький інтелектуальний салон Катеринослава, де збиралися представники місцевої інтелігенції. Тут проводилися програмні наукові бесіди, на які запрошували й деяких учениць 8 класу гімназії. Зібрання були цілком невимушені: читали, грали і багато сперечалися; кожна літературна новинка, цікава газетна стаття, гарна книга звертали на себе увагу й обговорювалися. Відпрацьовувались програми для самоосвіти, читались лекції з літератури й педагогіки. Порядність, щирий тон, невимушеність, відсутність однобокості й нетерпимості гармонійно позначались і на тоні вечірніх зібрань Риндовської, і на загальному досі ввіреного їй навчального закладу» [2, с. 75]. Саме під час таких зібрань і народилася думка створити «Общество попечителя о женском образовании в Екатеринославе». Одним із фундаторів цього товариства став О. Андрієвський, для якого він особисто склав статут. «У “Журнале Министерства народного просвещения” було видруковано царський указ про створення цього товариства та розміщено його “Вопрос о женском образовании, – писав П. Каманін. – Незадолго до того выступил на очередь и А. А., чутко прислушивавшийся к биению общественного пульса, сознавая недостаточность одних правительственных мероприятий, побудил и местное (Екатеринославское) общество принять посильное участие в деле, которое стало тогда истеной, не требующей доказательства”» [2, с. 413–431].

Членами товариства могли бути чоловіки та жінки, але вирішувати освітні питання доручали тільки жінкам. Члени товариства кожного року вносили для покращення жіночого училища зі своєї зарплатні десять рублів. Засоби товариства поділялися на постійні, випадковий і основний капітал. Постійні засоби товариства склалися зі щорічних учительських внесків, процентів з основного капіталу і плати за вхід на приватні зібрання членів; кошти розходилися приблизно за навчальний рік. Випадкові засоби здійснювалися із пожертвуванням різних організацій і благодійних товариств, вони розходилися в тому ж році, у якому й надходили. А основний капітал здійснював пожертвування з інших організацій із членських внесків у розмірі із 50 % кожного для інших засобів, які вимагалися від керівництва [1, с. 27]. За період перебування О. Андрієвського в Катеринославі закладами товариства відкрито трьохкласну жіночу безкоштовну школу для бідних дітей, які забезпечувалися безкоштовним житлом, публічну бібліотеку, читальні для дітей і вчителів тощо. Як уже ми згадували вище, після трагічних подій у житті О. Андрієвського, 1871 р. він переїжджає до Одеси. Поряд із педагогічною діяльністю він поринає в громадське життя міст. В Одесі на той час діяла українська громада, заснована, ще в 60-х рр. Тут він близько зійшовся зі Смоленським, товаришем із університету, увійшов у громаду, і тут вони вкупі надали цьому гуртку більш закінчений і яскравий, проявлений у суспільно-політичному розумінні характер [4, с. 24].

Одеська громада була «великим культурним огнищем, де розвивалась і міцніла самосвідомість України» [4, с. 2]. Збиралася громада, як правило, двічі на тиждень. Найчастіше зібрання відбувалися або в А. Смоленського, або в О. Андрієвського, або в тих членів громад, у кого було більше місця в будинку, оскільки на зібрання сходилося часто майже від 50 до 100 чоловік [11, с. 121–126]. Члени громади приходили з жінками та дітьми. Це пояснювалося умовами конспірації. «Це необхідно, – говорив Л. Смоленський, – бо коли з’явиться поліція, то попаде на чийсь іменини, а якби зібрання складалося з самих мужчин, членів Громади, то ясно було б, що це зібранилися якісь заговорщики».

У громаді, – писала С. Щербина, – були люди різних напрямів. Усіх об'єднувала любов до України, її мови, її пісні, її страдницької історії, усі разом із гріким почуттям згадували день руйнування Січі, влаштовували Шевченкові роковини, незважаючи на великі труднощі. Усі разом із палким захопленням співали «Ой, не гаразд, Запорозжці», «Гей не дивуйте» та ін. У деяких це було виявленням безпосереднього, кровного національного почуття, так би мовити, фізіологічного, спотетизованого історичним романтизмом; у других – справою більш розумною, продуктом суспільно-політичної думки, що знайшла національну форму виразу. Сепаратистична течія серед українців тоді ледве була помітна і в деяких громадах не виявлялась [4, с. 3].

О. Андрієвський відігравав дуже важливу роль в одеській громаді. Вважали, що ідеологом цього товариства був Л. Смоленський, а організатором конкретних справ – О. Андрієвський. «Смоленський жив у сфері чистих ідей, – писала С. Єгунова-Щербина, – які він мав і яких навчав: ділом його було слово. Андрієвський був людина життя, що намагався завжди і скрізь надавати своїм ідеям реальне втілення і розвивав у цих випадках неогамовну енергію». Завдяки О. Андрієвському відбулося створення фонду впорядкування могили Т. Шевченка. Це він був організатором у 1876 р. зустрічі з одеським громадівцем М. Драгомановим, із яким підтримував тісні стосунки. Саме тоді М. Драгоманов їхав у Женеву видавати український часопис «Громада». На це його уповноважила київська громада, обіцяючи матеріальну підтримку, а також поповнення відповідним виданням.

О. Андрієвський також хотів, щоб одеська громада підтримала видання цього часопису. На зустріч із видатним громадівцем зібралося багато людей. «Як тепер, пам'ятаю зібрання, – писала С. Щербина, – що сталося з приводу цього приїзду. Із осіб, що були на зібранні, крім Смоленського, Андрієвського, Мальованого та інших громадян, пам'ятаю добре Афанасьєва і Желябова, їх запро-сили, щоб умовитися, щодо взаємовідносин між російською та українською інтелігенцією і вияснити напрям майбутнього закордонного українського часопису. Пам'ятаю, з якою захопленою увагою слухала Я, тоді 15-ти літній підліток, з свого куточка всі ці розумні, палкі, чарівливо-гарні промови і як гордовито віддала потім свою єдину “двадцятипятирубльовку” в загальний фонд – добровільних пожертвувань на майбутній часопис» [4, с. 4]. На зборах одеської громади всі підтримали пропозицію М. Драгоманова про співробітництво; було вирішено – підтримати часопис співробітництвом і грошима. «Члени Громади, – писала С. Щербина, – обрали собі постійними податками на видання часопису» [4, с. 5]. О. Андрієвському вдалося встановити життєвий зв'язок із М. Драгомановим у Женеві, наладити пересилання йому зібраних грошей і доставку друкованих за кордоном друкарнею «Громади» творів українських письменників в Україну. «З далечини минулого пригадується одна з таких зібрань у помешканні Боровського, що займав посаду доглядача Міського саду і мав там казенне помешкання. Велика кімната; із відчинених у сад вікон глядить тиха літня ніч, а в великій кімнаті людно, шумно й душно. Сьогодні тут багато народу. Чутно натхненні промови Смоленсько-го, щирі палкі репліки Андрієвського, мелодичну промову Мальованого, скептичні уваги хазяїна. Серйозно і урочисто лунають крилаті слова Ковалевського: “ треба ставити ідею на весь зріст”, “ проводити бій по всій лінії”, обкладати грошовою провинністю всіх, “ у кого в кешені брязкає можливість”. Тут і П. І. Ніщинський, педагог, поет і композитор, і брати Климовичі, і Борисов, і Дашкевич, і Левитський, і Василевський, і Барзаковський, і Прокопенко, і Зенкевич, і багато інших. Пізно, димно від викурених цигарок, а люди все не розходяться, вони “ самовизначаються”, вияснюють собі й другим кожний свій світогляд. Слова “ партія”, “ фракція” так і літають в димному, душному повітрі» [4, с. 5–6]. Усі номери журналу «громадівці» привозили в Одесу, ризикуючи часто головою. «Часопис був нарозхват; його статті, окремі брошури, що видавав Драгоманов, жваво обговорювали, вони викликали гарячі дискусії, Цікавими були іноді ці громадські зібрання, які затягувалися до пізньої ночі», – пише С. Щербина [4, с. 5]. Крім співробітництва, у часописі «Громада» для його матеріальної підтримки, зокрема співробітників-емігрантів, і матеріальної допомоги га-лицьких українських діячів, у Галичині й у Женеві видавали популярні брошури українською мовою, що слугували пропагандою в тому чи тому виді; перевозили й розповсюджували в Росії часопис «Громада» та зарубіжні – женецькі й галицькі видання – в одеській громаді. За допомогою О. Андрієвського було організовано підтримку й виховання талановитих представників – вихідців із народу. Хоч якою безвинною не видавалася за суттю діяльність одеської громади, але тоді забороняли друкувати твори українською мовою і виконувати українські музичні, вокальні та літературні п'єси в спектаклях і концертах; ця діяльність ставала, очевидно, нелегальною і тому небезпечною [8, с. 8].

Як відомо, О. Андрієвський у серпні 1877 р. переїхав до Тули, звідки він знову повернувся через півроку до Одеси і ще гарячіше віддався громадським справам, виступаючи, звісно, з опозиційними промовами та доповідями на різноманітних з'їздах та зборах; був постійним членом одеської громади, і хоч не був членом ніяких революційних гуртків, проте спілкувався з такими видатними революціонерами, як Желябов, Ковалевська, Добогорій-Макрієвич та ін. А. І. Желябов та М. П. Ковалевська також, як відомі представники ліберального кола Г. Є. Афанасьєв, С. В. Чаушинський та С. Н. Южаков, часто бували присутні на таких українських святах, як Шевченкові роковини [8, с. 3].

О. Андрієвський був активним організатором проведення Шевченківських роковин. Так, 1879 р. в Одесі, у квартирі О. Андрієвського, зібралось більше 100 чоловік людей, щоб згадати і пам'янути Т. Шевченка. Андрієвський подає біографічні нариси Т. Шевченка, активно досліджує окремі сторони його поезій та колективно виконує зібрання коштів на влаштування пам'ятника [2, с. 413–431]. Крім того, він стає співробітником газети «Одесский вестник». Саме в цій газеті він надрукував «свою первую историко-литературную работу: “ Григорий Федоровичъ Квитка (Основьяненко), 1778–1847 гг. Биографический очеркъ. Составиль А – рь”. Работа эта была написана А. А. по поводу исполнивагося столетия со дня рождения Г. Ф. Квитки; простой и изящный языкъ, яркая характеристика малорусского писателя и теплое чувство автора, проникающее очеркъ, были причиной того, что последний выдержалъ два издания» [1, с. 27].

Проте жива участь його в громадському житті, його виступи на з'їздах і на сторінках газети, а особливо його діяльність у Громаді, знову звернули на нього увагу [4, с. 6].

Коли 1879 р. в Одесу було призначено генерал-губернатором Тотлебена, Андрієвського було вислано як неблагонадійний елемент у числі багатьох видатних одеситів, адміністративно, без суду і слідства, у Східний Сибір, який потім було змінено на В'ятку. У В'ятці О. Андрієвський також займається громадсько-просвітницькою діяльністю. Коли він прибув у це місто, тут саме готувалися «къ празднованию столетия учреждения губернии; местный статистический комитетъ предпринялъ издание въ память етого события сборника: “ Столетие Вятской губернии” въ двохъ томахъ». Олексій Олександрович як природжений краєзнавець не зміг утриматися від участі в цій справі. Він дістав дозвіл працювати в місцевому архіві, написав до збірника статті: «Исторический очеркъ г. Вятки до открытия намеснечества», «Вятская хроника за последния 25 летъ» и «Объ языческихъ обрядахъ и жертвоприношенияхъ крещеныхъ инородцовъ Вятской губернии». «Был имъ составленъ для сборника еще одинъ очерк: “ Картофельный бунтъ въ Вятской губернии”, но туда почему-то не вошелъ и появился позже (въ 1881 г.), въ “ Историч. Вестнике”. Перечисленныя работы А. А. показываютъ, что время, проведенное имъ въ Вятке, не прошло даромъ: здесь онъ приобралъ навыкъ въ археографии» [2, с. 416–417], який дуже йому пригодився пізніше.

1881 р. О. Андрієвський отримав дозвіл виїхати із В'ятки на Україну. Друзі повідомили йому, що в Києві є вакантна посада редактора неофіційної частини «Киевских Губернских Ведомостей». У зв'язку із цим О. Андрієвський звернувся до Київського генерал-губернатора Дрентельяна з проханням дозволити жити в Києві і призначити його на цю посаду. Генерал-губернатор запросив Олексія Олександровича до себе на аудієнцію і зустрів його такими словами, подаючи руку: «Обещайте мне, Андриевский, что вы не будете заниматься украинофильством, и я разрешу вам жить в Киеве. Дайте мне ваше честное слово». О. Андрієвський на це відповів: «Если вы, ваше превосходительство, под украинофильством понимаете сепаратизм, то я никогда сепаратистом не был, и отказываться мне не от чего: если же вы разумеете любовь к родине, желание ей культурного развития и т. д., то от етого я откажаться не могу и обещания такого вам тоже дать не могу» [3, с. 1–9].

Не дивлячись на таку відповідь, О. Андрієвський отримав дозвіл жити в Києві і бажану посаду. Саме на цій посаді Олексію Олександровичу пригодився досвід, де «була почата робота від нудьги». Саме тут в Олексія Олександровича розвинулася охота до історичної праці на підставі архівних документів. І коли він повернувся до Києва, то став проводити її на документах рідної української старовини. Посада редактора неофіційної частини «Киевских Губернских Ведомостей» дала йому доступ до архіву «Киевского губернского правления». Матеріали із цього архіву, що, на його погляд, мали найбільшу вартість, він друкував у неофіційній частині «Киевских Губернских Ведомостей». Ці матеріали були надзвичайно важливі українській громадськості [8, с. 4].

Протягом 1882–1886 рр. ця праця вилилася в 10 томів під назвою «Исторические материалы из Архива Киевского Губернского Правления». Звичайно, прибувши до Києва, О. Андрієвський влива-

ється в життя Київської громади: брав участь у колективній роботі щодо підтримки закордонного часопису «Громада», у виданні журналу «Киевская старина», де став одним із найактивніших співробітників; друкується в газетах «Труд» (головний редактор О. О. Русов) та «Заря»; працює над збереженням спадщини Т. Г. Шевченка, поширює і публікує його твори, турбується про охорону його могили.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, Олексій Олександрович Андрієвський – це надзвичайно активний діяч просвітницького характеру. Куди б не закидала його доля, він завжди знаходив справу, яка давала йому можливість нести світло знань для народу. Його безпосередня участь у різних науково-просвітницьких товариствах, громадських організаціях відзначалася конкретними справами на теренах України.

Джерела та література

1. Андриевский А. Биографичный очерк. Григорий Федорович Квитка / А. Андриевский. – Одесса : [б. и.], 1878. – 27 с.
2. Баздирева Е. М. Біля витоків жіночої освіти на Дніпропетровщині: Сторінки життя і діяльності О. Я. Риндовської-Червоної / Е. М. Баздирева // Наукові праці : наук.-метод. журн. – 06/2002. – Т. 17, вип. 4 (Історичні науки). – С. 75.
3. Дело о назначении редактором неофициальной части «Киевских губернских ведомостей», 1881–1884 гг., ДАК України, ф. 442, оп. 519, спр. 122, арк. 1–9.
4. Єгунова-Щербина С. Одеська громада кінця 1870-х років. А. А. Смоленський, А. А. Андрієвський (Спомини) / С. Єгунова-Щербина // ІР НБУ, ф. Х., № 707, арк. 29.
5. Киевское общество содействия начальному образованию Памяти Алексея Александровича Андриев-ского 1845–1902 гг. – Киев : [б. и.], 1909. – 162 с.
6. Короленко В. Г. История моего современника / В. Г. Короленко. – М. : [б. и.], 1938. – 626 с.
7. Щербина С. М. О. О. Андрієвський, його життя та діяльність / С. М. Щербина // Вісн. Одес. комісії краєзнавства. – 1924. – № 1. – С. 24.
8. Щербина С. Спомини Олексія Олександровича Андрієвського / Софія Щербина // ІР НБУ, ф. Х., № 707, арк. 12.
9. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина XIX – початок XX століття) : монографія / Н. С. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2002. – 331 с.
10. Побірченко Н. С. Педагогічна і просвітницька діяльність українських Громад у другій половині XIX – на початку XX століття. [У 2 кн.]. Кн. 1 : Київська громада / Н. С. Побірченко. – К. : Наук. світ, 2000. – 307 с.
11. Рябінін-Склярєвський О. З революційного українського руху 1870-х років. Одеська громада 1870-х років / О. Рябінін-Склярєвський // Україна. – 1926. – № 5–6. – С. 121–126.

Подвальная Юлия. Алексей Андриевский – активный общественный деятель и просветитель на территории Украины. В статье проанализировано одно из важных направлений жизнедеятельности О. Андриевского – активная общественная и просветительская деятельность на территории Украины во второй половине XIX ст. Установлено, что ученый внес большой вклад в развитие народного образования, а просветительско-общественная деятельность была неизменно направлена на улучшение и повышение украинской культуры. О. Андриевский вошел в историю нашего государства не только как талантливый педагог, но и как активный общественный деятель, просветитель. О. Андриевский играл очень важную роль в одесской общине. Считалось, что идеологом этого общества был Л. Смоленский, а организатором конкретных дел – О. Андриевский.

Ключевые слова: О. Андриевский, активный общественный деятель, просветитель.

Pidvalna Julia. Alex Andriyevskiy – an Active Community Leader and Educator in the Ukraine. In the article examines one of the most important areas of life A. Andriyevskiy – active social and educational affairs in the territory of Ukraine in the second half of the nineteenth century. It was established that the scientist has made a great contribution to the development of public education, and educational and social activities was invariably directed at improving and increasing the Ukrainian culture. A. Andriyevskiy entered into the history of our country not only as a gifted teacher, but also as an active social activist, educator, who «heard by beating the Public Pulse» and quickly with all their «language to the children and people in general», responded to it. A. Andriyevskiy played a very important role in the Odessa community thought that this society was the ideologue L. Smolensky and

organized individual cases – A. Andriyevskiy. Andriyevskiy life was a man who tried always and everywhere to give their ideas and actual implementation developed in these cases boundless energy. Aleksey Aleksandrovich Andriyevskyy – active worker of educational nature.

Key words: O. Andriyevskiy, an active public figure, an enlightener.

Стаття надійшла до редколегії 20.06.2014 р